

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van het Zaanse Huis”
 Voortzetting van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”

Verschijnt 3-maandelijks

Administratie: Zonnewijzerspad 8, Zaanse Schans
 Redactie: Parkstraat 44, Zaandam

JUNI 1978 No. 66

Dakconstructies van Zaanse Huizen

Van sporenkap naar gordingenkap

1. De sporenkap. (fig. 1)

Het recentelijk aantreffen van een sporenkap of aanwijzingen daarvan op een Zaanse huis mag wel als een bijzonderheid worden aangemerkt. Toch is deze dakconstructie hier, evenals elders, de meest oorspronkelijke manier om een gebouw van een bovenafsluiting te voorzien. Bij een sporendak zijn dunne (veelal dennen) stammen schuin omhoog geplaatst, op ca. 1 voet of minder van elkaar. Bij de nok zijn ze aan elkaar verbonden. Aan de dakvoet rusten ze op de muurplaat of op het al dan niet verhoogde wurmt. Bij twee- en driebeukige huizen is het wurmt een tussensteunpunt, waarin ter plaatse van de spar een inkeping is gemaakt. Ter verstijving zijn op enige afstand onder de nok horizontaal liggende haanhouten aangebracht. De verstijving in de lengterichting van het gebouw vindt plaats door horizontale sparren bij de nok en aan weerszijden van de haanhouten. In principe is deze construc-

tie alleen geschikt voor een stro- of rietbedekking: licht van gewicht, vrij gemakkelijk aan te brengen van materiaal dat voorhanden was, lange levensduur en als bijkomend voordeel warmte-isolerend. Dakopeningen, zoals rookluiken, waren vrij eenvoudig te maken in de tijd toen nog zonder schoorstenen werd gestookt. Een groot nadeel van deze bedekking was de brandbaarheid. Vooral toen concentraties van bebouwing in dorpen en steden plaatsvonden, was het gevaar voor brandoverslag groot. In de zich uitbreidende steden werden dan ook al vroeg voorschriften (keuren genoemd) met betrekking tot dakbedekkingen uitgevaardigd, naast allerlei andere bouwvoorschriften die zaken regelden als het bouwen in steen, bebouwing van de erven, enz. De Zaanstreek kende ook dergelijke keuren voor de dakbedekking. Ze werden vaak opgesteld nadat er een calamiteit had plaatsgevonden: verwoesting van Zaanse dorpen door de Spanjaarden, grote dorpsbranden o.a. in Jisp en Krommenie. En ook toen hier aan het eind van

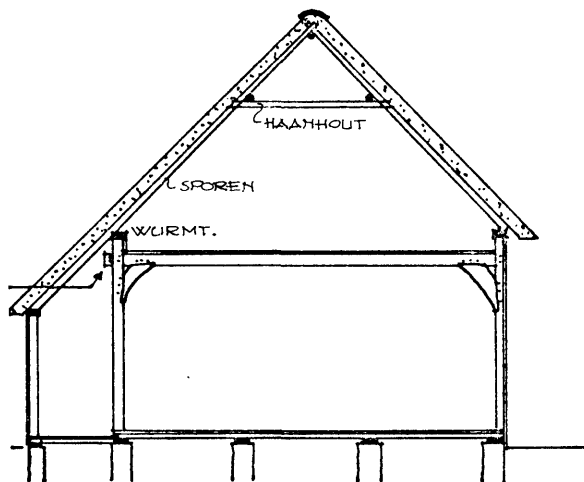

FIG. 1

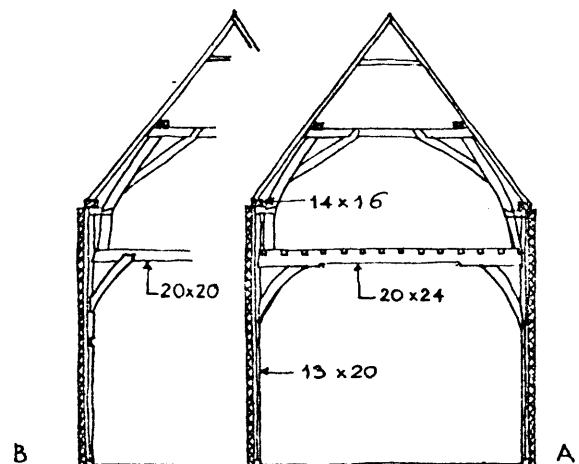

FIG. 2

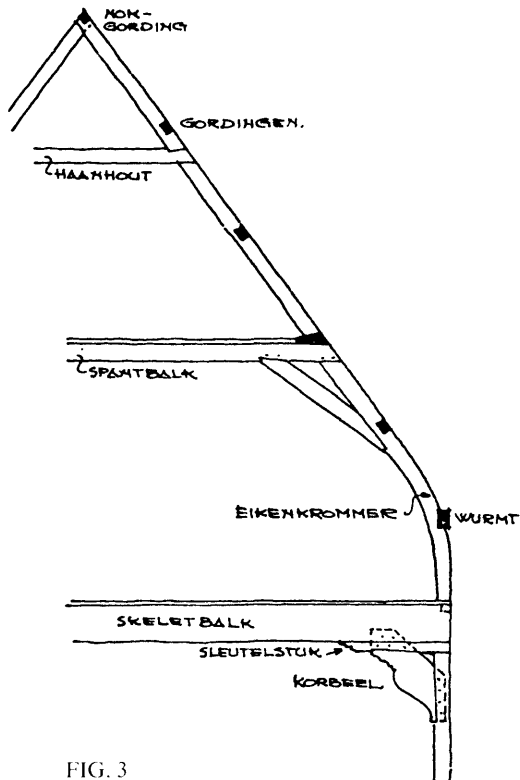

FIG. 3

de 16e eeuw en in het begin van de 17e eeuw de bebouwendichtheid groeide. Een voorbeeld van zo'n keur uit het zeer vroege begin van de 17e eeuw luidt:

"Keure voor Wormerveer, Zaandijk en Coogh van t dacken der Huijzen. Niemandt zal van nu voortaan tot Wormerveer, Zaandijk en Coogh hem vervorderen als hij een nieuw hujs timmert of sijn rieden dack van de hujsen die jegenwoordig staan int geheel komt te vernieuwen niet meer met riet zullen mogen decken. maar met pannen op pene dat het gemaecte werck wederom zal moeten werden afgebroocken en aen de officier te verbeuren XLII stuyvers".

Deze keuren werden van tijd tot tijd opnieuw vastgesteld. Het repareren van een rieten dak was vooralsnog dus wel toegestaan. Dit heeft tot gevolg gehad dat we nog op 18e eeuwse afbeeldingen rieten daken kunnen waarnemen. We moeten daarbij wel oppassen voor de vrijheden die de tekenaars zich veroorloofden. Buiten de Zaanstreek komen we regelmatig pannedaken tegen, die over de oorspronkelijke rietbedekking zijn aangebracht. Voor het toch wel wat zwaardere pannendak waren de sporenkappen in de regel te lichte constructies. Bij het alleen vervangen van riet door pannen kon een goede sporenkap dit nog wel aan. Maar wanneer men dan ook het dak nog ging beschieten met dakhout traden al spoedig ongewenste doorbuigingen op. Ook moest, om het dakhout verticaal aan te kunnen brengen, eerst een gording horizontaal over de sporen worden aangebracht. Van een dergelijke wijziging heb ik een bestekje gevonden van 3 October 1739 betreffende de reparatie aan: "een hujsje tot Saardam aan den hogendijk bij de Jaap Havers Sluys", waarin onder punt 3 staat: "ook sal den aannemer de panne van 't hujsje moeten afnemen en de oude latten daar af te breken en op de oude spanten . . . (dit zijn wat wij nu de sporen noemen) dan leggen schrode van 1 a 4dm en wel op de spante te spijkeren en dan op de schrode of riggels de dekdele van duyms vure hout en de selve te ploegen en te messen en digt tegen malkanderen te drijven en tingsels over de naden en verder met 1 dms latte tot de panne wel te spijkeren".

ASSEDELPT.
BESTEK SPINNHUIS 1664.

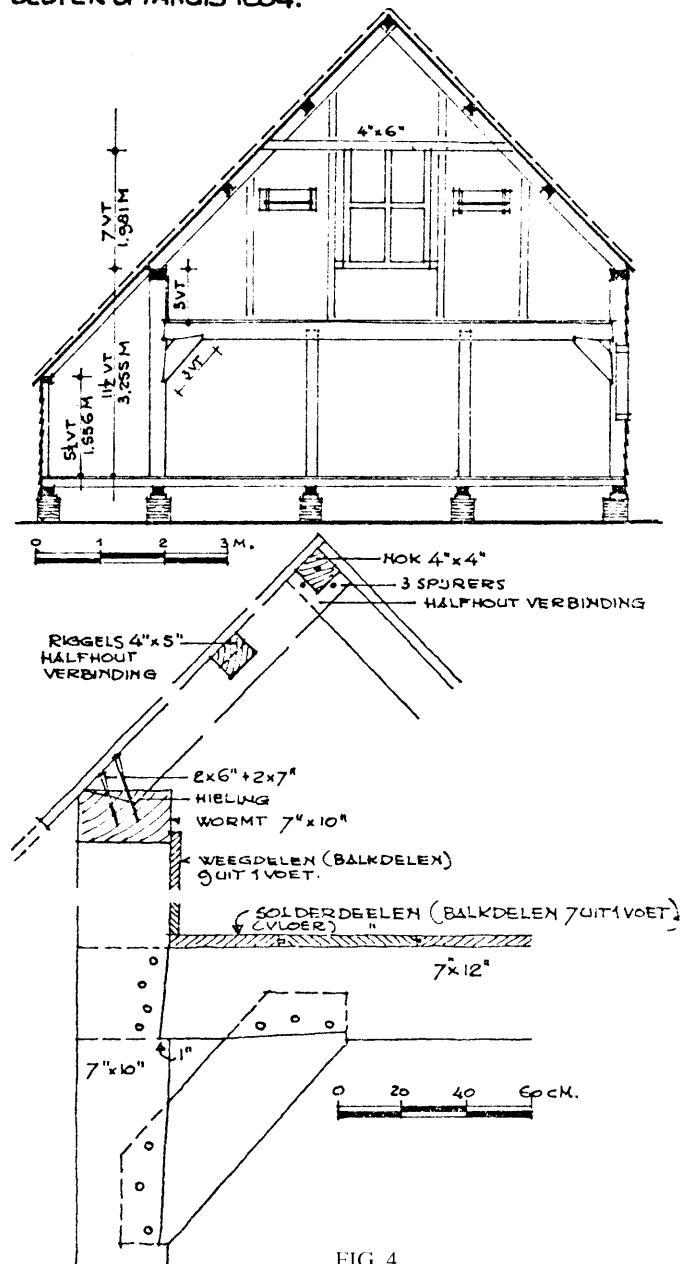

FIG. 4

2. Sporendak met spantjukken. (fig. 2)

Bij nieuwe constructies die voor een pannendak moesten worden gemaakt, werd een spantjuk-constructie, staande op de verdiepingvloer, aangebracht. Daarbij diende de vlieringbalk als tussensteunpunt voor de zwaardere belaste sporen. De spantpoten werden gemaakt van kromgegroeid eikenhout, zg. eiken krommers. Deze constructie vond bij de grotere bouwwerken zoals kerken met leien daken al veel vroeger toepassing en had op zich ook al een ontwikkelingsgeschiedenis. Voor woon- en pakhuizen zien we in steden deze onbeschoten kapconstructies veel toegepast. In de Zaanstreek ben ik ze (nog) niet tegengekomen.

3. Spantjucken met gordingendak. (fig. 3)

Wel is men hier in de korte periode van omschakeling van riet op pannenbedekking, welke samenviel met de bloeiende houthandel, vrijwel direct overgegaan met het dak te voorzien van dakhout. Dit zowel bij nieuwbouw als ook bij herstel van een bestaand pand. Dan is een op twee gedachten hinkende constructie ontstaan, waarbij én spantjucken met eiken krommers én een beschoten dak met gordingen samen de constructie vormden. Op een over de spantjucken liggende, van boven afgeschuinde, vlieringbalk werd een driehoekig topspant geplaatst, waarop in de lengterichting van het huis de gordingen werden gelegd. Doordat in sommige gevallen de stijlen van het hout-skelet niet doorliepen, omdat de kromme benen van het spantjuk op de verdiepingvloer werden geplaatst, werd het wurmt aan die spantbenen bevestigd, om op de zolder toch een borstwering te hebben. De dakconstructie werd in de Zaanstreek, zij het in geringe mate, toegepast.

4. Gordingendak met volledige spanten. (fig. 4)

Eigenlijk mag men wel stellen dat in de Zaanstreek deze dak-

vorm de directe opvolger is van de sporenkap. Ook uitgemeten naar het tijdstip van de toepassing, denk ik dat deze dakconstructie al in het tweede kwart van de 17e eeuw voorkwam. De spanten staan met een hieling in, en met enkele steekspijkers vast op het wurmt. De gordingen zijn halfhout in de spanten gekeept, zodat bovenkant spant en gording vlak zijn met de onderkant van het dakbeschot. De gordingendaken werden op deze wijze in de Zaanstreek tot in deze eeuw gemaakt. Ook de grotere gebouwen uit de 17e eeuw en later hebben een oorspronkelijke (bv. de Westzijderkerk) of een later aangebrachte gordingenkap (zoals het oudste deel van de kerk in Wormerveer).

Bij boerderijen en woonstelpen is de sporenkap wel vaak gehandhaafd, ook al zijn deze in de Zaanstreek meestal met pannen gedekt. De sparren vinden halverwege hun lengte steun op de vierkantbalken van het hooivak. In plaats van een beschieting met dakhout, wat ook wel voorkomt, is hierbij de ruimte tussen de sparren opgevuld met riet.

S. de Jong.

Zaandam, mei 1978.

RUBRIEK "ZAANS SCHOON"

Westzanerdijk 522, Westzaan

In de afgelopen maanden heeft zich een levendige discussie afgespeeld rondom een aantal houten panden aan de Westzanerdijk te Westzaan, nabij de Overtoom. Het betreft hier het smalle stukje dijk ten oosten van de sluis. Naar het oordeel van Zaans Schoon zijn deze houten panden het waard om behouden te blijven omdat ze in hoge mate het beeld van dit gedeelte van Westzaan bepalen.

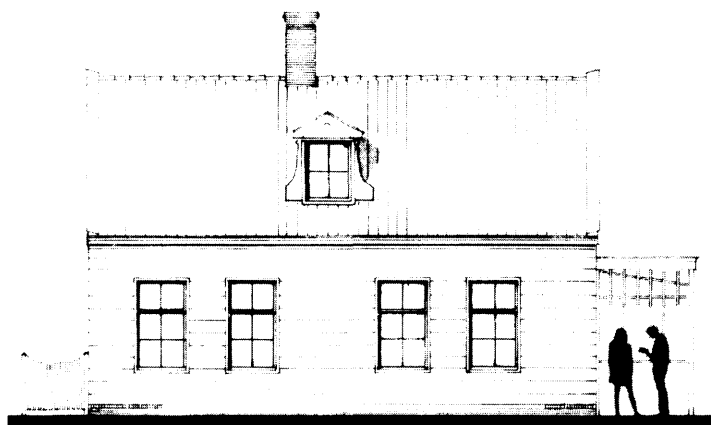
Na heftige pleidooien pro en contra behoud van deze huizen, zag Zaans Schoon haar inspanning bekroond, toen het pand Westzanerdijk 305/307, aan de buitenzijde van de dijk, op de monumentenlijst werd geplaatst. Het feit dat de beide huizen in verwaarloosde staat verkeren, heeft Zaans Schoon er niet van weerhouden, te bevorderen dat het pand Westzanerdijk 522, het voormalig café Schilperoord, werd aangekocht door de met haar nauw verbonden stichting Frans Mars, die zich de verwerving, restauratie/renovatie en het beheer van bedreigde karakteristieke panden in de Zaanstreek ten doel stelt.

Onlangs kon opdracht tot de herstelwerkzaamheden worden verstrekt, ook al is er nog geen zekerheid over wie dit vroegere café zal gaan bewonen. (zie afbeeldingen)

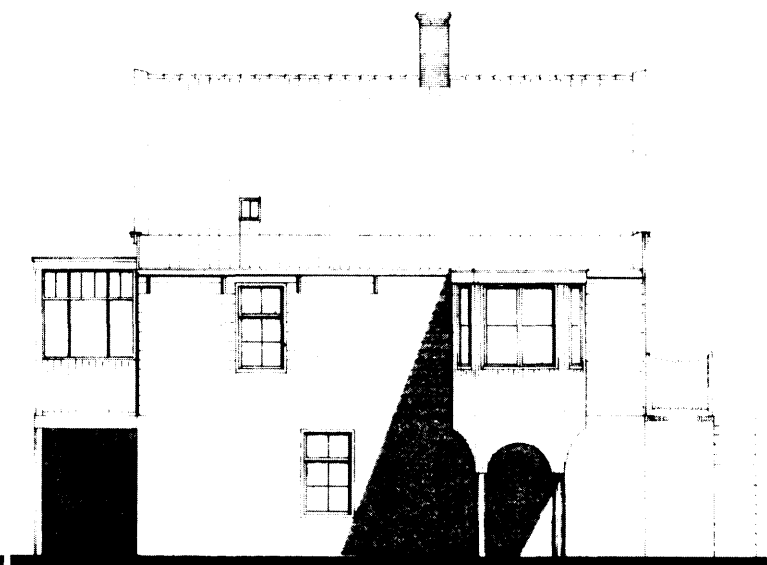
Museum

Zoals vele Zaankanters zal zijn opgevallen, is aan de overkant van de Zaanse Schans kortgeleden het tweede storende fabriekscomplex verdwenen: de TOC viel onder de slopershamer. Het eerste - en aanleiding tot de oprichting van Zaans Schoon! - was het fabriekspand Nicolet, op de plaats waarvan reeds een aangepast woonhuis verrees.

Voor de invulling van het nu openliggende stuk tegenover de Schans is gedacht aan aangepaste woonbebouwing. Al voor de sloop van de TOC is echter door Zaans Schoon het initiatief ontwikkeld om op het meest zuidelijke gedeelte van het braakliggende terrein (nabij de kruissing Guisweg en Lagedijk) te komen tot de stichting van een nieuw, modern geoutilleerd en uitgebreid Zaans museum. Over dit plan werd overleg gepleegd met de Vereniging tot instandhouding en uitbreiding der Zaanlandse Oudheidkundige verzameling Jacob Honig Jsz Jr. te

ZUIDGEVEL

NOORDGEVEL

Zaandijk" en met de wijkraad Koog-Zaandijk, die het initiatief met enthousiasme overnam. De raad adviseerde derhalve het college van B & W om bij de uitgifte van de braakliggende kavels met het plan voor een nieuw museum rekening te houden. Deze plannen werden verder uitgewerkt in een werkgroep van de gemeente Zaanstad, de wijkraad Koog-Zaandijk, de Oudheidkamer en Zaanse Schoon, waarbij de inbreng van Zaanse Schoon werd onderstreept door het tekenwerk van architect J. Schipper.

Voor de realisering van het plan wordt gedacht aan herbouw van het Koger weeshuis, nu opgeslagen door de Zaanse Schans, het nog bestaande pand Oostzijde 325 te Zaandam, (een voormalig café ten zuiden van de Noordervaldeursluis)

alsmede aan de nieuwbouw van twee museumhallen, in de vorm van twee-verdiepingen hoge pakhuizen, met een inwendig volledig moderne outillage.

Het plan beoogt vooral meer ruimte te scheppen voor de huidige museumcollectie, deze veiliger en in technisch opzicht beter onder te brengen en de mogelijkheid te scheppen voor exposities.

In een volgend nummer hopen wij met u op de museum-plannen te kunnen terugkomen.

BERICHTEN

Het melden van bedreigde panden e.a.

Wie van onze leden iets wil melden over bedreigde of verwaarloosde panden, wordt vriendelijk gevraagd dit telefonisch op te geven aan Mevr. I. Valk-Hampe, Torenstraat 7, Westzaan, tel. 075 - 28 21 73.

Schrijven mag ook.

COMMISSIE ORGAAN "ANNO 1961"

In het kader van de uitbreiding doelstelling van onze vereniging, is een kleine commissie bij elkaar geweest om over de toekomst van "Anno 1961" te spreken. Nadere gegevens in één van de volgende nummers.

FOLKLOREDAG, ZATERDAG 19 AUGUSTUS

Omdat hiernaar vaak gevraagd wordt door onze leden, delen wij nu alvast mee, dat de Folkloredag, ook wel genoemd de Jaarmarkt, op de Schans zal worden gehouden op zaterdag 19 augustus a.s.

OPENING "ZAANSE ROOS"

Zoals bekend, diende het winkeltje aan de uiterste noordkant van "de Kraai" ten verkoop van souvenirs. Daarin is nu verandering gekomen. De ruimte waar Wastora gevestigd was, is nu souvenirwinkel geworden en in het verlaten pand is op 1 mei geopend de werk- en verkoopruimte van Jacq. Zuidema, waar verkrijgbaar zijn gebruiksvoorwerpen met Assendelver decoraties. Het is genaamd "De Zaanse Roos".

REPRODUCTIES VAN TEKENINGEN FRANS MARS

Nog steeds zijn te verkrijgen de bekende grote reproducties (30-45 cm) van deze tekeningen. Het zijn, die van de beide Koopmanshuizen, van de fraaie deur van "De Mol" en van het Noorderhuis apart. . . Alle à f 3. - per stuk. Franco per post f 4,70. Bij elke plaat bovendien een reproductie van het voormalig weeshuis Westzaan.

Te bestellen bij onze correspondent: B. Ijskes, Zonnewijzerspad 6, Zaanse Schans. (Postgiro 626379).

LAATSTE TREURIGE NIEUWS

Met de verwerping indertijd van de plannen tot bebouwing van de kalverpolder, dachten wij, dat wij er waren. Het gevaar was afgewend.

Tot onze grote verbazing en schrik verschijnt er echter in de Typhoon van 25 mei, juist toen wij met de voorbereiding van dit nummer bezig waren, een bericht over de Koninklijke Fabrieken T. Duyvis Jz. B.V., die bij de gemeente Zaanstad een plan heeft ingediend om het gehele bedrijf te verplaatsen naar de terreinen pal ten zuiden van de Zaanse Schans.

Nota bene Zaanstad heeft te kennen gegeven in principe niet afwijzend te staan tegen een dergelijke verhuizing.

Maar momenteel is nog sprake van een overlegsituatie waarbij het plan wordt beoordeeld op stedenbouwkundig aspecten

Is het dan geen overwegend "stedenbouwkundig aspect", dat er vlak naast de Zaanse Schans, alleen met een weg ertussen, een fabrieksmuur verrijst? Om van de onvermijdelijke fabrieksgeuren nog maar te zwijgen.

O ja, als één van de knelpunten wordt genoemd "het gezicht" van de Zaanse Schans"! Van de Leeghwaterweg af heeft dat gezicht niet veel te betekenen, maar wel als men in de Zaanse Schans wandelt en woont.

Hoe is het mogelijk, dat de gemeente, die mede de stuwende kracht is geweest tot een investering van miljoenen, nu ten aanzien van het tot stand gekomen Zaanse buurtje, zulk een standpunt inneemt!

Als vrienden van het Zaanse Huis, rekenen wij het tot onze taak, om op velerlei wijzen tegen dit streven te protesteren.

Vereniging „Vrienden van het Zaanse Huis“

Goedgekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967

Secr.: R. de Hoog, Zonnewijzerspad 8, Zaandam

Penningmeester: J. Benjamin, T. Slagterstraat 1, Westzaan

Postgiro 742899 ten name van:

Penningm. Ver. Vrienden v. d. Zaanse Schans, Westzaan.

